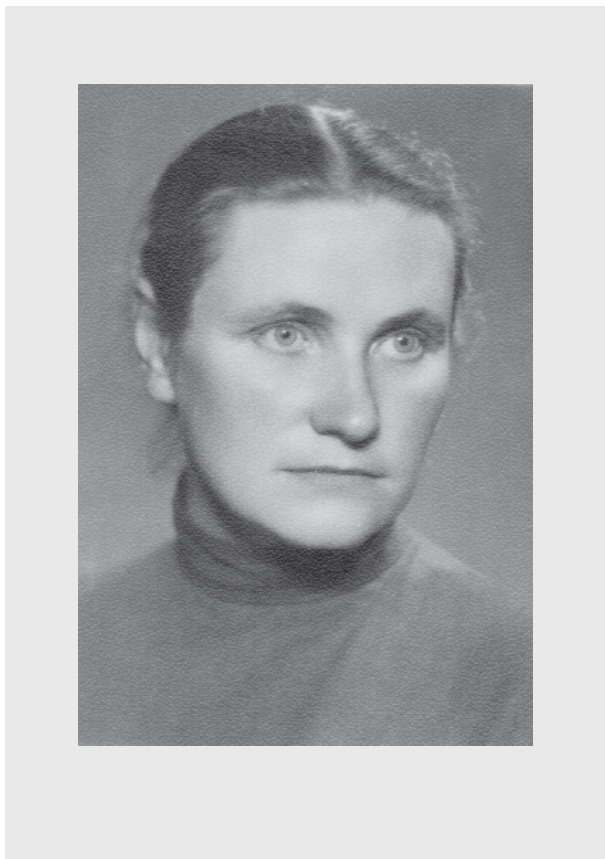

LIETUVOS DAILĖS ŠVIETIMO TYRINĖTOJA. IN MEMORIAM APOLONIJA VALIUŠKEVIČIŪTĖ (1925–2014)

Be Kauno meno mokyklos ir jos istorijos savo dailės neįsivaizduojame. Ten, Kaune, nepriklausomos valstybės aušroje mezgėsi mūsų nacionalinė dailė, kurią praturtino XX a. Lietuvos dailės klasikai: Justinas Vienožinskis, Adomas Galdikas, Kajetonas Sklėrius. Pamažu juos keitė užsienio mokslų paragavę jų mokytiniai, prie

šių prisišliejo karo ir pokario dailės vaikai, kol dailės švietimo židinys galutinai buvo perkeltas į Vilnių.

Apie Kauną, kaip nacionalinės dailės lopšį, apie Piešimo kursų ir Meno mokyklos mokytojus bei mokinius, baltus mokyklos rūmus ir visa, kas vyko tarp jų sienų, pirmoji plačiai ir išsamiai mums papasakojo dailės istorikė Apolonia Valiūškevičiūtė. Be jos knygų, skirtų Kauno meno mokyklai, neapsieina joks XX a. dailės tyrinėtojas. Tai mūsų dailės istorijos klasika, kad ir kokia kukli ji gali pasirodyti didesnių kultūrų ir gilesnių akademinų tradicijų atstovams, o dabar jau net ir mūsų jauniems meno specialistams.

A. Valiūškevičiūtės knygomis naudojosi, jas skaitė, kritikavo, pildė jau kelios Lietuvos dailės istorikų kartos. Šios autorės darbai dažnai cituojami, jos pavardė nuolat minima specialistų tekstuose. Deja, kaip dažnai gyvenime nutinka, autorės asmenybė ir gyvenimo istorija liko jos darbų šešėlyje, ypač todėl, kad A. Valiūškevičiūtė nemėgo viešumos, bendravo tik su tais, kuriuos artimai pažinojo, kuriais pasitikėjo. Bendri studentiškių dienų prisiminimai ją siejo su tapytoja Ieva Naginskaite, skulptore Zuzana Pranaityte, tekstilininke Genovaite Žilinskaite – apie šias menininkes ji rašė, jų kūryba domėjosi. Tiriamasis darbas Apoloniją Valiūškevičiūtę suartino su Ingrida Korsakaite, Irena Kostkevičiūte, Vanda Zaborskaite. Ne tik darbovietė, bet ir gyvenimiška kaimynystė – abi gyveno tame pačiame LSSR mokslų akademijos name

Antakalnyje – jai padėjo palaikyti ryšius su etnografe Angele Vyšniauskaite. Tačiau dailės istorikų sambūrių ji šalinosi, konferencijų vengė, retai pasirodydavo net parodų atidarymuose (tiesa, 1998 m. dalyvavo jubiliejinėje LSSR valstybinio dailės instituto 1958 m. absolventų parodoje). Tad ir man neteko su ja susitikti ir bendrauti, tačiau nuo studijų laikų A. Valiuškevičiūtės pavardę tariau su pagarba ir pasigėrėjimu. Klausydama, ką pasakoja jos kolegos, tie, kurie ją pažinojo, spėju, kad ji tik džiaugtųsi, jog jos darbų reikšmė pranoko susidomėjimą ja pačia ir jos gyvenimu, kuris anaiptol nebuvo paprastas ir lengvas. Šiandien jau niekas mums nebesakys, kiek pastangų, valios, ištvėmės reikėjo, kad atsirastų menotyrininkės vardą įamžinę tekstai.

A. Valiuškevičiūtė gimė 1925 m. birželio 28 d. ūkininkų šeimoje Beržytės kaime, Kėdainių apskrityje. Baigusi Daškonių pradžios mokyklą, ji mokslus tęsė Kėdainių gimnazijoje, karo metais lankė Ukmergės mokytojų seminariją. Paskui atėjo išbandymas Sibiris ir lageriais, palaužęs sveikatą, bet nenumalšinęs šviesos ir grožio troškimo. A. Valiuškevičiūtės likimas tarytum pakartojo šeimos tradiciją: ir jos tėvams, ir seneliams, ir proseneliams taip pat teko kovoti ir kentėti ginant savo teisę į laisvę, žinojimą, kūrybą. Savo autobiografijoje ji trumpai užsimena: šeimoje būta knygnešių ir sukilėlių, vienas iš prosenelių – net paties Antano Mackevičiaus artimas bendražygis.

Sugrįžusi į Lietuvą A. Valiuškevičiūtė įstojo į LSSR valstybinį dailės institutą. Studijavo tapybą ir 1958 m. baigė šią specialybę. Dirbo administracinį darbą Liaudies meno rūmuose, LSSR dailininkų sąjungoje. Šios pareigybės jos netenkino, traukė tuo metu beveik vien iš lūpų į lūpas sklidusi nacionalinės dailės istorija, kurios ne vieną liudininką ir veikėją jai pasisėkė sutikti.

Sunku pasakyti, kas pakvietė A. Valiuškevičiūtę ateiti dirbti į Istorijos institutą naujai kuriamą menotyros skyrių, bet nuo 1964 m. ji jau šio skyriaus darbuotoja. Globojama dailės istorijai atidaus tuometinio instituto direktoriaus Juozo Jurginio ji 1970 m. apgynė disertaciją apie Kauno meno mokyklą. Padedant kolegei

Vandai Zaborskaitei suredaguotas ir skaitytojams adaptuotas disertacijos tekstas 1971 m. buvo išleistas atskira knyga. Leidinys sulaukė milžiniško susidomėjimo, nes jame pasakojama apie „buržuazinės“ Lietuvos kultūrą, apie kurią daug kam knietėjo sužinoti. Knyga atvėrė ištikus praeities klodus, nors daug ko joje buvo galima ir pasigesti. Tačiau skaitytojai puikiai suprato, kodėl vos teužsimenama apie Meno mokyklos absolventų studijas užsienyje arba „išseivius“ – į Vakarų pasitraukusius mokyklos auklėtinius ir dėstytojus. Cenzoriai budriai sekė, kad „dvi Lietuvos“ kuo mažiau susiliestų.

A. Valiuškevičiūtė iki 1981 metų dirbo Istorijos institute – rašė skyrius apie taikomąją dailę akademinėi XX a. Lietuvos dailės istorijai ir tyliai plėtojo pamėgtą Meno mokyklos temą. Šio darbo vaisius – dvitomis, kurio pirmąją knygą apie mokyklos veiklą nuo 1922 iki 1940 m. išleido Vilniaus dailės akademijos leidykla (1997), o antrąją, skirtą 1940–2000 m., – Kauno J. Petronio leidykla (2002).

Išėjusi iš Istorijos instituto A. Valiuškevičiūtė neilgai buvo bedarbė. VU grafikos kabinetui vadovavusi tapytoja Aldona Gričiūnaitė-Molnikaitė pasiūlė jai transkribuoti kabineto darbuotojų įrašinėjamus pokalbius su dailininkais. Taip pamažu A. Valiuškevičiūtė įsitraukė į Grafikos kabineto darbą ir čia liko iki pat pensijos. Išėjusi į pensiją tikėjosi užbaigti paskutiniąją savojo *magnum opus* – Kauno meno mokyklos istorijos – dalį, skirtą mokytojų ir mokinių likimams, tačiau amžius ir sveikata, deja, jau nebeleido to padaryti.

Apolonija Valiuškevičiūtė mirė 2014 m. rugsėjo 29 d. Vilniuje, palaidota Dotnuvoje šalia mamos. Artimųjų rūpesčiu ilgus metus jos kruopščiai rinkta dailėtyrinė medžiaga perduota Lietuvos literatūros ir meno archyvu, kad naujoms kultūros istorikų kartoms padėtų turtinti Lietuvos dailės istorijos pažinimą.

Giedrė Jankevičiūtė